

граматичного рівня або їх комплексом виявляє не тільки власні емоції, почуття, стани, але прагне більшою чи меншою мірою впливати на адресата. Проведене дослідження не вичерпує всього комплексу проблем, пов'язаних із семантичним та функціональним аналізом конотативних фонологічних, лексичних і граматичних засобів у листах І.Я.Франка. Поза увагою лишилися інші групи конотацій в епістолярії І.Я.Франка; наповнення аналізованого шару мовних засобів діалектизмами, жаргонізмами, термінами; співвідношення узуально-нейтрального та індивідуально-творчого, експресивного в мовленні письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальмонт К. Поезія як волшебство / К.Бальмонт // Режим доступа: <http://www.ashtray.ru/main/texts/poetryasmagic.htm>.
2. Богдан С. Українська епістолярія другої половини ХХ століття – традиційне й індивідуальне у функціонуванні мовного етикету / Світлана Богдан. – К.: Видавництво “Пульсари”, 2002. – С. 261-267.
3. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти / Надія Іванівна Бойко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2005. – 550 с.
4. Деркач М. Іван Франко: спогади / Марія Деркач. – Львів: Світ, 1996. – 296 с.
5. Журавльова Н. Ваш лист, такий ласкавий та щирий...(до проблеми мовної культури епістолярного стилю ХІХ- початку ХХ століття) / Н.М.Журавльова // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗДУ, 2004. – № 2.– С. 70-75.
6. Ленець К. Епістолярний стиль / К.Ленець // Стиль і час: Хрестоматія.– К.: Наук.думка, 1983. – 252 с.
7. Ляхова Ж. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини // Слово і час. – 2006.– № 6. – С. 70-81.
8. Найрулін А. Конотативні особливості постскриптувів в епістолярії Михайла Коцюбинського / Анатолій Найрулін // Режим доступа http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/34_2/najrulin.doc
9. Найрулін А. Епістолярій М.Коцюбинського в історії української літературної мови (особливості конотації епістолярію письменника): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / А.О. Найрулін. – Луганськ, 2006. –19 с.
10. Петриненко Н. З історії письменницького епістолярію / Н. Петриненко // Українська мова і література в школі. – 2005. – № 7. – С. 27-31.
11. Сірий М. Деякі структурні особливості епістолярного стилю української мови / М.Сірий // Питання словотвору і граматичної структури української мови. – Дніпропетровськ, 1979. – С. 37-42.
12. Тараненко О. Конотація // Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: “Українська енциклопедія” ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.
13. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук.думка, 1986. – Т. 48: Листи (1874-1885). – 1986. – 767 с.
14. Чабаненко В. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К.: Вища школа, 1984. – 168 с.

УДК 81'37+811.61.1:811.161.2'373.

СОЦІАЛЬНА І ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ У СЛОВНИКУ

Саплін Ю.Ю., к. філол.н., доцент

Класичний приватний університет

У статті йдеться про відображення соціокультурної інформації у словнику, зокрема, двомовному фразеологічному словнику І. Олійника та М. Сидоренка

Ключові слова: лінгвокультура, соціум, фразологія, словник.

Саплин Ю.Ю. ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ИНФОРМАЦИЯ В СЛОВАРЕ / Классический приватный университет, Украина.

В статье рассматривается отражение социокультурной информации в словаре, в частности, в двуязычном фразеологическом словаре И. Олейника и М. Сидоренко.

Ключевые слова: лингвокультура, социум, фразология, словарь.

Saplin Y.Y. LINGUO-CULTUROLOGICAL AND SOCIAL INFORMATION IN DICTIONARY / Classic Private University, Ukraine.

The article deals with the reflection of sociokultural information in a dictionary in general and in the bilingual dictionary of phraseology by I. Oliynyk and M. Sidorenko, in particular.

Key words: linguo-culture, society, phraseology, dictionary.

Тема пропонованої статті пов'язана з антропоцентризмом сучасного гуманітарного знання, який визначив інтерес представників різних наук до людини, яка “говорить” і “сприймає”, до проблеми гармонізації спілкування і розуміння. Вирішення цієї не лише мовної проблеми набуває важливого державного значення в умовах значних соціальних змін, що відбуваються в сучасному суспільстві, яке переживає переломну фазу власного розвитку. У гуманітарних науках, специфіка яких полягає в їх соціокультурній обумовленості, визначено важливість усвідомлення міжкультурного спілкування як діалогу різних культур (“своїї” і “чужої”), різних професійно-академічних культур. Практичний досвід такого спілкування демонструє масу прикладів нерозуміння, коли під одними і тими ж термінами фахівці з різних культур мають на увазі різні явища і поняття. [8, с. 3].

Поняття “Соціокультурна компетенція” є інновацією наукової гуманітаристики 90-х років ХХ століття. Ця філологічна й дидактична новація виникла на основі синтезу таких понять, як соціолінгвістична і лінгвокраїнознавча компетенції, культурна грамотність, мовна особистість, картина світу та ін. Соціокультурна компетенція стала розглядатися як обов'язкова умова для успішної міжкультурної комунікації. Соціокультурна компетенція як знання й досвід у соціокультурній галузі, розвивається під єдністю трьох необхідних умов: перше полягає в наявності знань в різних соціальних і культурних сферах, що характеризують країну та різні соціуми країни мова, якої вивчається, або, загальнорозвиваючих соціокультурних знань; друга умова полягає в наявності знань того, як загальнорозвиваючі соціокультурні знання відбиваються в мові, або мовних соціокультурних знань; і, нарешті, третя умова полягає в наявності умінь адекватно використовувати ці знання в актах спілкування.

Лінгвокультурологія як розділ теоретичного мовознавства довела факт наявності культурного компонента в комунікативній компетенції *Homo loquens* [11] і вивела тезу про складність перекладу різних видів культурних лакун при міжкультурній комунікації, у тому числі письмовій (навчальній, художній та ін.) [14].

Вже не ставиться під сумнів положення про те, що мова відбиває культуру і транслює її з одного мовного середовища в інше, про те, що мова здійснює міжгенераційний соціокультурний зв'язок і що сама мова є таксоном культури. Оскільки мова і культура є семіотичними кодами, навчання одному коду без навчання іншому не дає можливості формувати повноцінну комунікативну особистість ні для внутрішньомовного, ні для міжмовного спілкування: тільки мовної компетенції для ефективної мовної особистості явно недостатньо. Саме таке нове знання орієнтує лінгводидактів на написання сучасних підручників для мовної освіти, а лексикографів на створення словників нового, прескрептивного лінгвокультурологічного типу.

Культура закодована не лише у системі мовних знаків і текстів. Існує чимало інших кодів культури. Психолог Клотер Рапай зазначає: “Виявивши відсутність значимого образу кави в Японії, я переконався, що ранній імпринтінг має колосальний вплив на мотиви поведінки людей. На додаток відсутність у японців емоційного зв'язку з кавою і її наявність у швейцарців (Nestle - швейцарська компанія) свідчили про те, що зафіксовані образи варіюються в різних культурах. І якщо знайти їх джерело, якимсь чином розшифрувати елементи культури і виявити, які за ними ховаються емоції і сенси, можна багато що зрозуміти в поведінці людей і міжкультурних відмінностях. Це і стало справою мого життя. Я пустився на пошуки кодів, прихованих в глибинах підсвідомості різних культур” [10].

Зафіксований образ і код – це приблизно як замок і шифр до нього. Дешифрування широкого спектру вражень має величезне значення. Це допомагає нам відповісти на одне з найважливіших для нас питань: що примушує нас чинити так, а не інакше? Розуміння культурних кодів забезпечує нас прекрасним новим інструментом, своєрідними новими окулярами, через які ми можемо вивчити себе і свою поведінку. Воно перевертає наше уявлення про світ, змінює наші погляди на всі явища навколо. Більше того, воно підтверджує істину, яку ми завжди інтуїтивно відчували, незважаючи на загальну людську природу люди різних країн дійсно дуже різні. Зрозуміти цю різницю допоможуть культурні коди. Наприклад, “сонце” по-французьки “le soleil” – іменник чоловічого роду. Для французів воно асоціюється з “королем-сонцем” Людовиком XIV. З юних років французи звикають сприймати сонце як істоту чоловічої статі і поширюють цей образ – сяючий і блискучий – на чоловіків взагалі. Жінка ж, навпаки, асоціюється з місяцем - у французькому слово “la lune” жіночого роду. І, звичайно, місяць не світить сам, він лише відбиває сонячне світло. Звідси ми можемо багато що

зрозуміти про стосунки французів і французенок, а також про те, який відбиток залишають ці поняття у свідомості жителів Франції з самого дитинства. Натомість у Німеччині сонце – “die Sonne” – жіночого роду, і німці вважають, що саме жінка несе у світ життєдайне тепло і світло, виховує дітей. Чоловіки в німецькій культурі – представники ночі, п'ятми, місяця. Місяць – “der Mund” – чоловічого роду. І знов-таки це чимало повідомляє про взаємостосунки гендерів у цій культурі і про ті ролі, які чоловік і жінка грають в німецькому суспільстві” [10].

Серед кодів культури помітну роль відіграє харчовий (гастрономічний) код. Базуючись на інтерпретації елементів харчової традиції, він описує численні різноманітні ситуації і фрагменти світу, що не мають прямого відношення до їжі. Наприклад, харчовий код використовується для позначення денотативної сфери гри, ритуалу, простору, інтелекту, життєдіяльності людини (зокрема, роботи О.Л. Березович, К.В. П'янкової, Т.Б. Банкової, О.В. Белової, Т.В. Леонтьєвої, О.О. Юриної та ін.). “В етнокультурному діалозі ... тема харчів і ритуалів, які пов'язані з їжею, виявляється значимою ... через свою наочність, “відкритість” харчового коду для порівняння та інтерпретації [1, с. 106]. При цьому харчова цінність продукту і його символічне значення можуть різнитися. Скажімо, в українському харчовому коді капуста сприймається як щось дріб'язкове й малозначуще: “Вбірай, сват, капусту: коли б тебе не принесло – свині поїли б (дає таке, що ні на віщо)” [12, с. 235].

Лексикографічні джерела – енциклопедії, словники і розмовники – є своєрідними зібраннями лінгвокультурних і соціолінгвістичних одиниць, тобто слів і словосполучень, що несуть соціокультурну інформацію, у тому числі про культурні коди, які керують комунікативною поведінкою носіїв певних мов: “Який хват до вареників; А дзус, холодицю їсти; Не страши коту салом; Полаялись за масляні вишкварки; А, батькові твоєму гарбуз печений; Гарбуз мамі, а татові диня; Нашим салом та по нашії шкурі” [12, с. 179, с. 185, с. 215, с. 235].

Метою статті є систематизація спостережень над трансляцією соціокультурної інформації, яку несуть фраземи гастрономічного коду, у двомовному фразеологічному словнику І. Олійника та М. Сидоренка, який містить понад 6 тис. найбільш уживаних у сучасній українській мові фразеологізмів [9]. Вибір зумовлювався, по-перше, тим, що “будь-який двомовний словник є “діалогом двох культур”” [3, с 56], а по-друге, тим, що зазначений словник добре репрезентує лексикографічну традицію середини ХХ ст. щодо характеру та способів подання соціокультурної інформації у словнику мовних одиниць.

За матеріалами словника, можна зробити висновок про найвищу лінгвокультурну цінність концепту “хліб”, високу соціокультурну інформативність фразем з компонентами “квас”, “каша” (*каша в голові* у кого, чий). Плутанина в думках.— Каша в голові у кого, чьей, *каши заварюється* (заварилася). Почалася якась складна й клопітна або неприємна справа. – Каша заваривається (заварилась); *каши маслом* (вареників сметаною) **не зіпсуєш** і *масло каші не шкодить*. Необхідне, корисне ніколи не шкодить і в зайвій кількості. – Кашу маслом не испортишь; *каши не зварииш* (не зварите) з про неможливість порозумітися, домовитися з ким-небудь.— Каши не сваришь (не сварите) с кем.), можливість варіювання форми спільних з російською мовою та аналогічних фразем за рахунок національно специфічних елементів гастрономічного меню українців. Однак, годі шукати у словнику фразеології з елементами традиційної народної обрядності (жодної фраземи з компонентом кутя!).

Вмотивування образної підстави залежить від оцінки іменованого денотата в культурі (напр., про нерозумну людину – *капустяна* голова – рос. голова садовая), при цьому саме культура диктує ті або інші оцінки. Проте суб'єктивна оцінка часто вмотивована ситуацією і відношенням висловлювання до свого об'єкту. Суб'єктивні оцінки у складі семантики фразеологізмів продиктовані досвідом і загальнокультурним тлом мовного колективу і загалом не суперечать соціальній культурі.

Межа між мовною і культурною семантикою не є чіткою, вона не встановлена “раз і назавжди” (С. М. Толстая), залежачи від трактування терміну “семантика слова”, від включення в його обсяг конотативних компонентів. Сполучення власне мовних і культурних сенсів може дати нове досягнення ментальності етносу, суті людського розуміння світу.

Їжа (питво), а також процеси її приготування і споживання представляють денотативну сферу, що забезпечує вітальні потреби людини. Ця обставина не може не мати виходу виходу на рівень культурної символізації, ідентифікації та самоідентифікації нації, на рівень її менталітету. Актуальним стає питання про те, які сенси кодується елементами харчової традиції, які механізми когніції репрезентуються в омовленні харчової концептосфери.

Фразеологізм – особливий знак мови: в його семантику “вплетена” культурна семантика, або культурна конотація, яка створюється референцією фразеологізму до предметної сфери культури. Ця референція здійснюється в процесі сприйняття і відтворення фразеологізму в мові звичайними носіями мови, і фразеологізм виконує як власне мовну, так і культурну функції: образно передає інформацію про того, що відбувається у світі і одночасно з цим транслює культурні сенси, прескрипції культури, стереотипні представлення і т.ін. Культурна інтерпретація фразеологізму сполучає в єдине ціле мовну семантику і

культурну конотацію фразеологізму; у власне мовну семантику “вплітаються” культурні смисли, і утворюється особливе, фразеологічне, значення, яке можна назвати культурно-мовним значенням [7].

Складовими соціокультурної інформації, яку здатні передавати фраземи, сучасними дослідниками визначені такі компоненти: етимологічна довідка, обрядова функціональність, семіотична характеристика мовних одиниць, характер історичного розвитку фразем, територіальне поширення, міжкультурні (міжетнічні) зв'язки, зв'язок з іншими явищами матеріальної та духовної культури (див., наприкл. [6]. Не всі вони знайдли своє втілення у словнику І. Олійника та М. Сидоренка, але структура цієї лексикографічної праці відкрита до збагачення словникових статей таким матеріалом. Але це може бути лише першим кроком. На часі створення спеціальних лінгвокультурних словників, на зразок [2], [15], [16], у тому числі словників гастрономічного коду української культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова О.В. Еврейские пищевые запреты в фольклорной интерпретации славян / О.В. Белова // Пир – трапеза – застолье в славянской и еврейской культурной традиции / Центр научных работников и преподавателей иудаики; Ин-т славяноведения РАН; отв. ред. О.В. Белова. – М.: Сэфер, 2005. – С. 106-24.
2. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / отв. ред. В.Н. Телия. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2006. – 784 с.
3. Гак В.Г. Социокультурный аспект двуязычных словарей / В.Г. Гак // Словарь и культура. К столетию с начала публикации “Словаря болгарского языка” Н.Герова: материалы международной научной конференции (Москва, ноябрь 1995 г.) / РАН; Ин-т славяноведения. – М., 1995. – С. 56-58.
4. Галинська О.М. Природний код культури в українських і англійських інтертекстуальних фразеологізмах / О.М. Галинська // Філологічні трактати. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 45-51.
5. Капелюшник Е.В. Человек сквозь призму кулинарного кода культуры / Е.В. Капелюшник // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 345. – Т. 1. – С. 11-14.
6. Иванищева О.Н. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / О.Н. Иванищева. – Санкт-Петербург, 2005. – 41 с.
7. Ковшова М.Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / М.Л. Ковшова. – Москва, 2009. – 47 с.
8. Ловцевич Г.Н. Кросскультурный терминологический словарь как словарь нового типа (на материале английских и русских терминов лингводидактики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Г.Н. Ловцевич. – Москва, 2010. – 47 с.
9. Олійник І.С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І.С. Олійник, М.М. Сидоренко. – Київ: Радянська школа, 1991. – 400 с.
10. Рапай К. Культурный код: Как мы живем, что покупаем и почему / Клотер Рапай: пер. с англ. У.Саламатова. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 167 с. (Серия “Сколково”)
11. Телия В.Н. Русская фразеология (в аспекте лингвокультурологии) / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
12. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М.Номис; упоряд., приміт. та вступна стаття Пазяка М.М. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.
13. Устинова Н.А. Пищевой код традиционной культуры Среднего Приобья: этнолингвистический аспект: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / Н.А. Устинова. – Томск, 2011. – 12 с.
14. Шаховский В.И. О переводимости эмотивных смыслов художественного текста / В.И. Шаховский // Перевод и коммуникация. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1997. – С. 11–29.

15. Юрина Е.А. “Словарь русской кулинарной метафоры”: принципы отбора материала и структура словарной статьи / Е.А. Юрина // Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2011. – № 3. – С. 70-78.
16. Longman Dictionary of English and Culture. Addison Wesley Longman Limited Edinburgh Gate. – Harlow, 1998. – 1568 p.

УДК 821.161.2: 82-31

РУСИЗМИ Й УКРАЇНІЗМИ В КОНТЕКСТІ РОМАНУ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА “ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН”

Семиряк В.Д., к.філол.н., доцент

Запорізький національний університет

Досліджуються русизми та українізми з точки зору їх функцій: текстотворення, економії номінативних засобів, посилення експресії висловлювань оцінного характеру. Русизми та українізми використовуються в романі і як конфліктогенний чинник у діалогах та полілогах.

Ключові слова: русизм, українізм, мовна ситуація, соціолінгвальна сфера, комунікативна ситуація, конфліктогенний чинник.

Семиряк В.Д. РУСИЗМЫ И УКРАИНИЗМЫ В КОНТЕКСТЕ РОМАНА ВАСИЛЯ ШКЛЯРА “ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧЁРНЫЙ ВОРОН” / Запорожский национальный университет, Украина.

Исследуются русизмы и украинизмы с точки зрения их функций: текстообразования, экономии номинативных средств, усиления экспрессии аксиологических высказываний. Русизмы и украинизмы используются в романе и как конфликтный фактор в диалогах и полилогах.

Ключевые слова: русизм, украинизм, языковая ситуация, социолингвальная сфера, коммуникативная ситуация, конфликтный фактор.

Semyryak Valentina. RUSSIANISMS AND UKRAINIANISMS IN THE CONTEXT OF VASIL SHKLYAR'S NOVEL “ZALISHENETS. CHORNIY VORON” (ONE THAT HAS LEFT. BLACK RAVEN) / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is devoted to the functions of the russianisms and ukrainianisms in the context of the mentioned novel: formation of the text, the economy of the nominative means, the strengthening of the axiological phrases expression.

Used in the dialogues and polylogues they may cause a conflict among participants.

Key words: russianism, ukrainism, language situation, language conflict, sociolinguistic sphere, communicative situation.

Кожен відтинок буття усвідомлюється нами на відстані років як історичний час. Уявлення про нього дозволяють скласти не лише хроніки, а й літературні твори. Останні здатні пролити світло й на мовний стан та мовну ситуацію у межах зображуваного часо-простору. У цьому аспекті історичний роман Василя Шкляра “Залишенець. Чорний ворон” видається особливо привабливим.

Дбаючи про правдивість оповіді, письменник відтворює мовну ситуацію в Україні 20-х років минулого століття. Складається вона під впливом збройного наступу російського більшовизму на вже визнану багатьма державами УНР. Чи не вперше так близько і гостро зіткнулися два різні мовно-культурні соціуми на теренах України, де встановлювалася радянська влада.

Актуальність дослідження чинників та складових мовної ситуації зазначеного періоду не поступається важливістю вивчення її реального стану сьогодні, оскільки нинішня ситуація великою мірою є наслідком подій майже столітньої давності.

У реальному часі мовна ситуація студіюється в процесі соціолінгвістичного дослідження – анкетуванням різних верств соціуму з урахуванням конкретної реалізації законів та офіційних документів, створених для її врегулювання. Щодо історичного часу, то він не має зворотнього відліку, а творець художнього тексту не ставить перед собою подібних завдань.

Не претендуючи на “соціолінгвістичність” і вичерпність цього дослідження, вважаємо за можливе на підставі аналізу змістового і власне мовного фактажу роману осягти тогочасну мовну ситуацію у доступних для спостереження виявах. Особливу увагу приділимо ролі русизмів та українізмів у мовленні персонажів та авторській мові як засобу вираження конфронтаційної налаштованості опонентів.

Учення про мовні стани й типи мовної ситуації належить Георгію Степанову, відомому російському мовознавцеві. В Україні цими питаннями активно переймаються Б.Ажнюк, О.Майборода, Л.Масенко, Г.Залізняк, О.Тараненко, О.Ткаченко та інші. Дослідження учених останнього десятиліття, а також проекти